

De crisis in het bijbellezen

Er is sprake van een crisis in het bijbel-lezen. Dat heeft alles te maken met het steeds groter wordende conflict tussen wat de Bijbel zegt en wat in de maatschappij gemeengoed is. Of het nu gaat om evolutie, gender en seksualiteit, of de positie van man en vrouw, datgene wat wetenschappers zeggen en als onderzoeksresultaten presenteren, staat vaak haaks op de Bijbel. De crisis is des te heftiger doordat de lobby om te denken zoals iedereen denkt, zo sterk is.

De makkelijkste manier om deze crisis te bezweren is de Bijbel als achterhaald te beschouwen. Het is tenslotte een oud boek, geschreven in een totaal andere cultuur dan de onze. Wetenschap en ontwikkelingen hebben ons vandaag verder gebracht. Wat de Bijbel zegt is gewoon niet meer toepasbaar.

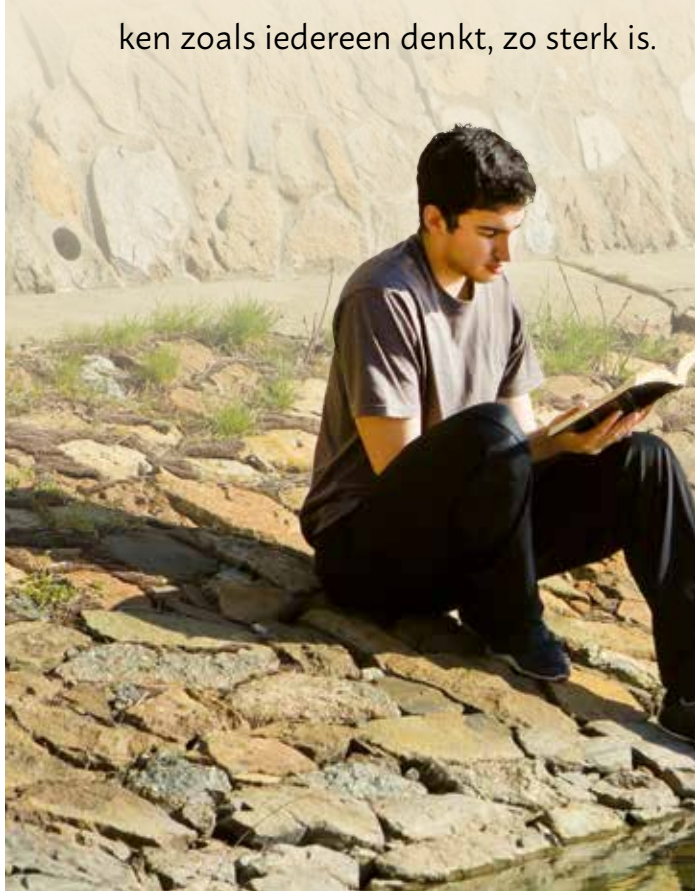
De laatste tijd verschijnen er boeken die in deze manier van denken niet willen meegaan. De schrijvers ervan willen expliciet vasthouden aan het geloof in de Bijbel als Gods Woord. Tegelijk willen ze niet gemakkelijk aan de crisis voorbijgaan. Want hoe moeten we omgaan met veranderende meningen in onze tijd, waardoor wat de Bijbel zegt, onder druk komt te staan?

In dit artikel haal ik twee publicaties naar voren om te kijken welke antwoorden ze geven op deze crisis. De vraag is: helpen die ons verder of raken we hierdoor nog meer verstrikt in de crisis?

Lezen en laten lezen

Ik begin met *Lezen en laten lezen. Gelovig omgaan met de Bijbel* (Utrecht, 2019) van Arnold Huijgen. Het boek is een hartstochtelijk pleidooi om de Bijbel te lezen als het Woord van God. Dat betekent dat het lezen van de Bijbel allereerst luisteren is. Vandaar de titel: we moeten ons laten lezen door de Bijbel. Huijgen benadrukt dat we in de Bijbel te maken hebben met Gods spreken tot ons. Zo bezien is de Bijbel geen boek als andere boeken. Hij is uniek. Op de achtergrond speelt hier de inspiratieleer mee. Huijgen schrijft: 'De Schrift is niet zomaar een gezaghebbende tekst op zich (...) Zij is door God ingegeven, dat wil zeggen: doorademd' (p. 156v). Maar wat betekent dit? Welke consequenties heeft deze inspiratieleer voor onze omgang met de Bijbel?

Daarover zegt Huijgen behartigenswaardige dingen. Over de culturele afstand bijvoorbeeld. 'God die eens sprak door de profeten, spreekt nog zijn eigen Woord.' Hij waarschuwt ervoor om de historische en culturele afstand tot de bijbeltekst

te zien als probleem, omdat je dan bijna niet meer uitkomt bij Gods spreken. Je komt snel in een moeras terecht. 'Je hebt namelijk niet alleen met historische en culturele afstand te maken, maar ook met criteria voor het bepalen van de culturele afstand die zelf weer cultureel bepaald zijn' (p. 177). Maar belangrijker nog: 'Wie de bijbeltekst allereerst in termen van afstand beschrijft, moet daarna proberen de afstand te overbruggen en een verbinding tot stand te brengen.' Ik onderschrijf deze kritische opmerkingen van harte. Huijgen neemt daarmee afstand van het uitgangspunt van de moderne hermeneutiek en van de nieuwe hermeneutiek die daarop gebaseerd is. Vanuit Gods perspectief zou de afstand tussen mensen van de eerste eeuw en die van onze tijd weleens mee kunnen vallen, stelt Huijgen terecht. Hij voegt daaraan toe: 'Op existentieel niveau bevinden wij ons in dezelfde situatie als de mensen van daar en toen: wij moeten sterven, wij zijn zondaars, Christus is onze enige hoop' (p. 178).

Huijgen zegt in eigentijdse woorden wat we belijden in NGB artikel 3 en 5. De Bijbel is het Woord van God. Dat maakt de Bijbel tot heilige en goddelijke Schriften. Deze boeken zijn voor ons gezaghebbend omdat God daardoor tot ons spreekt. Afstand in tijd en cultuur vallen dan weg. Immers, onze God is van eeuwigheid tot eeuwigheid. Hij staat boven de tijden en omspant alle eeuwen.

Eigentijdse vragen

En toch, hiermee zijn we er nog niet. Het benadrukken van Gods spreken tot ons in ons bestaan door de Bijbel, lost ons probleem niet op. Integendeel. Als de Bijbel Gods spreken tot ons is, wat behoort dan tot dat spreken? Als wij ons op existentieel niveau in dezelfde situatie bevinden als de mensen van toen, wat behoort dan tot dat niveau? Dat wat Paulus zegt over de plaats van de vrouw in de gemeente? En ook wat hij zegt over het huwelijk en homoseksueel geslachtsverkeer? Behoort daartoe dat we vasthouden aan de schepping en aan Adam en Eva als het eerste mensenpaar?

Precies dít zijn de vragen van onze tijd. Het is dan ook opmerkelijk dat Huijgen in een reactie op zijn boek aangeeft geen heil te zien in hermeneutische regels. Hij ziet hier zelfs een gevaar opdoemen. Deze regels, zegt hij, 'reguleren de omgang met de Schrift zo dat de Schrift zelf op afstand dreigt te komen; dat is het tegendeel van wat ik betoog' (*Theologia Reformata*, jrg. 63 [2020], p. 183). Dat is een stellige uitspraak. Het is de vraag of Huijgen deze zelf wel helemaal voor zijn rekening neemt. In het vervolg wijst hij namelijk op de aandacht van de vroege kerk voor de 'regula fidei' (de regel van het geloof, dat

is: de kern van de christelijke geloofsbelijdenis). 'Dat lijkt mij een uitstekende regel, ook omdat ze door en door inhoudelijk is.' Is er dus wel sprake van een regel? Waarom breekt hij dan geen lans voor andere regels die onze voorouders hebben aangedragen? Zoals de regel om het Oude Testament te lezen vanuit het Nieuwe. Of de regel om de afzonderlijke teksten tegelijk in hun eigenheid én vanuit het geheel van de Bijbel te lezen. Deze regels komen voort uit een diep ontzag voor Gods Woord en vormen geen obstakel voor een gelovige omgang met de Bijbel. Ze hebben juist als doel om Gods spreken tot ons te bewaken tegen allerlei stemmen die dat spreken verzwakken of overstemmen.

Regels die onze voorouders hebben aangedragen, vormen geen obstakel voor een gelovige omgang met de Bijbel

Huijgens antwoord op de crisis in het bijbellezen helpt ons dus niet echt verder. Het is zeer te waarderen dat hij opkomt voor de Bijbel als het Woord van God en kanttekeningen plaatst bij de veronderstelde culturele afstand tussen de Bijbel en ons. Maar dit biedt geen uitweg uit de huidige crisis. Sterker nog, zonder duidelijke grenzen aan en regels voor de uitleg kan iedereen vanuit zijn gelovige omgang met de Schrift er zijn of haar eigen (gelovige) exegese op nahouden.

Bijbel en evolutie

Om dit te laten zien maak ik gebruik van het onlangs verschenen boek *Bijbel & evolutie. Blijvend conflict of verrassende ruimte* (Amsterdam, 2021) van prof. Henk Geertsema. Centrale vraag in dit boek is: hoe lezen we de bijbel als het gaat om vragen die worden opgeroepen door de evolutietheorie (p. 13)? Gezien de ondertitel is het geen verrassing dat Geertsema aangeeft dat de Bijbel ruimte biedt voor de resultaten van de moderne wetenschap. Hij behandelt verschillende bijbelgedeelten en hanteert daarbij het uitgangspunt dat de Bijbel het Woord van God is. Zijn verwoording daarvan komt opvallend dicht

in de buurt van die van Huijgen. Geertsema zegt: 'Het eigene van de Bijbel als het woord van God plaatst ons als mens voor het aangezicht van God, onze Schepper. Hij nodigt ons uit tot een relatie met zichzelf. Hij roept ons op antwoord te geven op het geschenk van zijn liefde' (p. 35). We hebben in de Bijbel te maken met Gods spreken tot ons.

Vanuit dit uitgangspunt ziet Geertsema ruimte voor de resultaten van de evolutietheorie.¹ Belangrijkste bouwsteen daarvoor is het uitvergroten van het feit dat God gesproken heeft door mensen. De bijbelschrijvers zijn kinderen van hun tijd. Volgens Geertsema betekent dit dat hun kennis mede bepaald blijft door de mogelijkheden van die tijd (p. 36). Deze menselijke factor van de Bijbel is 'open voor onderzoek en in zekere zin ook voor beoordeling. Dat geldt voor de taal en de stijl. Het geldt ook voor de kennis voor zover die afhankelijk is van de mogelijkheden van een bepaalde tijd' (p. 37). Op deze manier blijft er ruimte om de menselijke beperkingen van de boodschapper te erkennen. Volgens Geertsema mogen wij de kennishorizon waarbinnen de boodschapper gesproken heeft, beoordelen. Want 'de kennishorizon waarbinnen wij geloven is niet meer dezelfde als die van de Bijbel' (p. 41). Wetenschappelijk onderzoek heeft ons meer en andere kennis opgeleverd. Volgens Geertsema is dat niet problematisch. 'De kennishorizon van de Bijbel, voor zover het daarbij gaat om de menselijke factor van het Bijbelse spreken, kan niet de norm zijn waarnaar de resultaten van wetenschappelijk onderzoek worden beoordeeld' (p. 43). Zo schept Geertsema ruimte voor het verwerken van wetenschappelijke kennis en dus ook van de resultaten van de evolutietheorie.

Kennishorizon

Dit klinkt plausibel en sympathiek. Immers, op deze manier doe je recht aan de goddelijke factor van de Bijbel. Het is Gods spreken tot ons. En tegelijk doe je recht aan de menselijke factor van de Bijbel. God nam mensen in dienst in een bepaalde tijd en met een bepaalde kennishorizon. Deze redenering doet in verschillende discussies opgeld, zoals die over evolutie en schepping, over vrouw en ambt, en over kerk en homoseksualiteit. De (wetenschappelijke) kennis van nu wordt uitgespeeld tegen de kennis van de bijbelschrijver. En gezien de ontwikkeling van de wetenschap is stevast de conclusie dat wij meer weten dan de bijbelschrijvers toen. Menigeen valt voor dit argument omdat het zo logisch klinkt. Want wie zou willen ontkennen dat de wetenschap ons verder heeft gebracht? En dus dat onze kennishorizon anders is dan die van de bijbelschrijvers?

De cruciale vraag is of dit argument geldt als het gaat om de Bijbel. Nog specifiek: mag dit argument gebruikt worden om ruimte te scheppen in ons lezen van de Bijbel? In zekere zin worstelt Geertsema ook zelf met deze vraag. Meerdere keren haalt hij 1 Petrus 1:10-12 aan. Daar wordt gezegd dat de Geest bijbelschrijvers zo in dienst nam dat Hij hun dingen liet zien en opschrijven die de gewone menselijke kennishorizon te boven gaan (p. 36-37). Het probleem spitst zich toe wanneer het gaat om de Here Jezus. De evolutietheorie stelt dat Adam en Eva onmogelijk het eerste mensenpaar kunnen zijn geweest. De Here Jezus sluit zich aan bij Genesis 1 en 2, Hij veronderstelt dat Adam en Eva het eerste mensenpaar waren. Mogen we van Jezus zeggen dat zijn kennis bepaald wordt door zijn eigen tijd? Jezus is toch ook echt God? Dat ontkent Geertsema niet, maar alle gewicht krijgt het feit dat Jezus ook echt mens was. De conclusie is dan: 'Er is dus alle reden om er ook bij Jezus van uit te gaan dat hij in ieder geval tot op zekere hoogte wat zijn kennis betreft kind was van zijn tijd' (p. 107-108). Oftewel, Jezus kon niet anders dan zich aansluiten bij de kennishorizon van het joodse volk in zijn tijd, die stelde dat Adam en Eva de eerste mensen waren.² Geertsema zet hier grote en verstrekkende stappen. Hij sluit de Here Jezus op in zijn mens-zijn. Maar dan kom je in strijd met wat de Here Jezus zelf eens tegen Nikodemus zei, namelijk dat Hij meer is dan een mens: Hij is uit de hemel neergedaald. Daarom reikt zijn blik verder. Hij spreekt niet alleen over aardse, maar ook over hemelse dingen (Joh. 3:12-13).

Twee problemen

Geertsema legt alle nadruk op het contextuele. Daarmee past hij een belangrijke regel van de moderne hermeneutiek toe, die zegt dat een tekst niet los gezien kan worden van zijn context. Dat wat een schrijver heeft geschreven, is (mede) bepaald door zijn kennishorizon. Voor ons moet het vertaald worden of overgezet naar onze context en kennishorizon. En wat niet strookt met onze kennishorizon hoort klaarblijkelijk niet tot de boodschap van de Bijbel, dat is: tot datgene wat God tot ons wil zeggen. Op deze manier is het inderdaad mogelijk om met de resultaten van de wetenschap (onze kennishorizon) te corrigeren wat de Bijbel zegt. Op het eerste gezicht lijkt dit een uitweg te bieden uit de crisis in het bijbel-lezen. Met name jongeren en studenten die hun geloof dreigen te verliezen, lijken hiermee geholpen te worden. Maar dat is schijn. Er doemen namelijk twee problemen op. Allereerst: hoe vast is onze kennishorizon? Is ons kennen, ook ons wetenschappelijke kennen, niet altijd beperkt? Het ontwikkelt zich nog steeds. Sommige theorieën worden aangepast, andere

houden op dit moment stand. Maar is het niet naïef om voor het verstaan van het Woord van onze eeuwige en almachtige God onze huidige kennishorizon als uitgangspunt te nemen? In de tweede plaats: moeten onze jongeren en wij allemaal niet leren om ons te laten lezen door de Bijbel, in plaats van door de resultaten van de wetenschap? Is het niet belangrijk om Gods Woord in zijn heiligheid en goddelijkheid hoog te houden? Juist om te voorkomen dat de Bijbel aan zeggingskracht inboet en uiteindelijk niets meer te zeggen heeft? Want als, onder invloed van onze kennishorizon, Adam en Eva als eerste mensenpaar sneuvelen, dan is er toch veel meer wat niet meer te rijmen is met onze kennishorizon?

Het klinkt raar, maar in zekere zin ben ik blij met de publicatie van prof. Geertsema. Hij legt namelijk concreet de vraag op tafel: is het legitiem om bij ons lezen van de Bijbel de regel van de moderne hermeneutiek te hanteren die alle nadruk legt op het contextuele? Ik meen stellig van niet, omdat deze regel op gespannen voet staat met ons belijden dat de Bijbel Gods Woord is. De menselijke factor wordt zodanig uitvergroot dat de Bijbel zal bezwijken onder de druk van datgene wat door de wetenschap naar voren wordt gebracht.

Aloude regels

De huidige crisis in het bijbellezen vraagt meer dan ooit dat we vasthouden aan de regels die onze voorouders ons aanreikten. Zoals: 1. Ga uit van de eenheid van de Bijbel, God spreekt zichzelf niet tegen. 2. Bekijk een tekst in het gedeelte waartoe hij behoort. 3. Houd rekening met de verschillende genres in de Bijbel. 4. Vergelijk Schrift met Schrift. 5. Let op de heilsgeschiedenis, het verschil en de overeenkomst tussen het Oude en Nieuwe Testament. 6. Bekijk de duistere plaatsen in het licht van de duidelijke plaatsen in de Bijbel over hetzelfde onderwerp. 7. Wanneer er onduidelijkheid blijft bestaan, laat dan staan wat er staat onder het motto 'de zaak is nog niet duidelijk'.³

Op de achtergrond van deze regels staat het besef van de kleinheid en beperktheid van de mens enerzijds en van de grootheid en almacht van onze God anderzijds. Dit besef is belangrijk in een maatschappij die zich steeds verder van God losmaakt. Maar ook om bij ons de verwachting levend te houden dat God grote dingen doet en gaat doen die geen oog heeft gezien, die geen oor heeft gehoord en die in geen mensenhart zijn opgekomen (1 Kor. 2:9; HC zd. 22). ■

Is het niet naïef om voor het verstaan van het Woord van onze eeuwige en almachtige God onze huidige kennishorizon als uitgangspunt te nemen?

- 1 Geertsema noteert hier wel de belangrijke voorwaarde dat het verhaal van de Bijbel als omvattend wordt gezien en niet dat van de wetenschap waarbinnen geen ruimte is voor God als Schepper (p. 340-341).
- 2 Hetzelfde zegt Geertsema ook van Paulus. 'Wanneer hij Adam en Eva ziet als de eerste mensen gaat hij uit van de kennishorizon van zijn tijd' (p. 255).
- 3 Zie voor deze regels: A. Troost, *Vakfilosofie van de geloofswetenschap. Prolegomena van de theologie*, Budel, 2004, p. 133. Ik hoop hier t.z.t. verder op in te gaan.